

0.4–0.5 m high and 2 m wide natural rise in the terrain in plot Nr. 3 (fig. 7A). It would undoubtedly be unsuitable to equate the (A) stage's relics with that time period's settlement boundaries. Only in other localities was that sort of activity apparently not dominant and left a slight trace. The (A) stage was one of the MIA phases which, according to the small amount of its (b) chronological group finds and their stratigraphy can be dated to the end of the 6th–middle of the 7th C.

After a short-term reorganization, the (A) stage was changed by the (B–C) stage with its characteristic (a), (b), and (c) group artefacts. Some of the artefacts were analogous to those found in the lower stage, which allows the beginning of the (B–C) stage to be defined as the 2nd half of the 7th C. The amount of metal artefacts, especially metal ornaments and their fragments, increased considerably. The number of metal things (60%) increased at the expense of small bone-horn artefacts (10%) (fig. 6). However, with a change in the artefact material percentages and an increase in the amount of metal things, the finds in the group with a household function remained, as had been the case previously, more numerous (50%, ornaments – 35%) (fig. 8). The jointly found MIA (8) and LIA (17) artefacts considerably expanded the stage's chronological boundaries, but limited the ability of formalizing the various substages of this stage.

Only one (B–C) stage was distinguished in the settlement's northern section. Abundant activity also began in the investigated settlement's northern section in the 2nd half of the 7th C. Although they are not particularly clear, certain differences can nevertheless be detected between the settlement's contemporary northern and southern sections. Foremost, slightly more finds with an applied function (47%) were found in the northern section than work tools (43%) (fig. 8). There are also differences in the percentages of things made from certain materials: from clay (23% in the southern section and 6% in the northern section), from metal (28% and 53%, respectively) (fig. 6). 50% of the entire settlement's iron awls were concentrated in the northern section. Meanwhile there is an especially large amount of iron knives (75%) and spindles (47%) in the southern section – artefacts which were not found at all in the northern section (except for 2 spindles) (fig. 11).

Based on the artefacts' character, relationship, and chronology, the assumption is made that the contents of the (B–C) stage reflect various time-transgressive changes within the MIA and LIA, effectively erasing the boundaries between the periods themselves. The contemporaneity of the settlement's northern and southern sections notwithstanding, they were separate activity areas, which is confirmed by the different artefact types and their character according to their functions or materials.

The (C) stage. The latest traces of activity (9th/10th–13th C.) were found in the excavated settlement's central section. This is the period exclusively of the LIA with solely (c) group artefacts. Their vast majority consisted of bronze ornaments.

The dispersion of the foot settlement over the course of the centuries speaks of the sequence of cultural layer formation: the earliest traces of activity (end of the 6th–middle of the 7th C.) are found in the settlement's southern section. Soon thereafter (2nd half of the 7th C.) a new stage of life (B–C) began during which

household activity continued in the settlement's southern section and was newly taken up in the settlement's northern section. They were, at least during the MIA period, separated by an intensively unused space in the economic sphere. That space was settled later, approximately in the 10th C. A.D. Late Iron Age traces are already found in all of the excavated plots.

By virtue of the finds' planigraphy, it was possible to distinguish changes in the structure of the investigated part of the settlement. The structural changes are noticeable not only by the content of the noncontemporaneous stages, but also in the (B–C) stage's differential traces of activity in the settlement's northern and southern sections.

This revision of the view of the Juodoniai hillfort and settlement material revealed a nonconsecutive development of life in the site's environs, contrary to the earlier declared cultural continuity. It became clear that when the settlers abandoned the hillfort in the 1st quarter of the 1st millennium, its base was not settled immediately, but rather only a few centuries later. The changes that occurred in the hillfort's surroundings coincided with cultural changes: in the 1st quarter of the 1st millennium A.D., Northeast Lithuania's Stroked Pottery culture was replaced by North Lithuania's and South Latvia's Stone-Wreathed Barrow culture, whose elements (barrows with stone wreaths) became the representative features of the land in the 2nd quarter of the 1st millennium A.D. Their abundance in the 3rd–4th C. is inversely proportional to the shortage of settlements. The crisis apparent in the Juodoniai hillfort and settlement material of the 3rd–end of the 4th C. erases one of the few possibilities that at least a portion of the Stone-Wreathed Barrow culture took up residence in foot settlements. Although one of the article's aims was geared toward an explanation of the „crises“ apparent in the burial site's material in the 2nd half of the 5th C. to the end of the 6th C. (Simniškytė A. 2001) by virtue of the long-lived settlement areas' data, an even longer pause became apparent as a result. Both „catastrophic“ periods coincided only with the final phase of the Stone-Wreathed Barrow culture. Based on the Baltic region's archaeological experience, the reasons for the distinct disproportions between the burial sites and settlements in the 1st millennium's 2nd quarter should be sought not in some „special life-style,“ but in a limited research methodology. A simultaneous effort must be made to fill in its gaps by intensifying new site surveys and with the aid of environmental science methods.

A qualitatively new stage of life began in the Juodoniai foot settlement at the end of the 6th C. True, it was still not the culmination of the region's prosperity. The MIA here is represented by only 4 artefact groups, while the LIA – by 19 groups. Of course, not having evaluated the changing environmental, geopolitical, social, or technological conditions over the course of the centuries which caused the standard of living at that time, it is not possible to straightforwardly interpret this arithmetic. It is only clear that the Juodoniai hillfort, which has usually figured in the literature as a Middle Iron Age site, lived through both of these periods, until in the 2nd half of the 13 C. it ceased to exist.

Vertė Indrė Antanaitis-Jacobs

Diskusija, polemika

Valstybės gimimas ir mirusiųjų deginimo paprotys

Mirusiųjų deginimo tradicijos rytų Lietuvoje problematika
dr. G. Zabielos straipsnyje „Laidosena pagoniškoje Lietuvoje“

Aleksiejus Luchtanas, Gintautas Vėlius

Kai kuriuose pastarųjų metų moksliniuose straipsniuose teigiama, kad mirusiųjų deginimo paprotys baltų žemėse plito lygiagrečiai su valstybingumo raida. Rašoma, kad XIV a. pabaigoje šis paprotys buvo visuotinis ir ženklinio galutinį Lietuvos valstybės susiformavimą. Turint omenyje XIV a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją, jos polietniškumą ir daugiakonfesiškumą, kalbama, matyt, apie etnografinę Lietuvą. Etninėje Lietuvoje visi aptinkami to meto griautiniai kapai traktuojami kaip kitataučių, arba vėlesni, t. y. datuoti laikais po oficialaus Lietuvos krikšto 1387 (1413) metais¹. Tokios išvados pateikiamos kaip neginčijamos ir neva patikimai argumentuotos². Kol minėti teiginiai neįsiskaidyti mūsų mokslinėje historiografijoje, šio straipsnio autoriai norėtų atkreipti dėmesį į kai kuriuos verčiančius abejoti šiomis išvadomis ar net jas neigiančius faktus.

Minėta ilgai gyvavusių mirusiųjų deginimo papročių baltuose nuostata akcentuota tik pastaraisiais metais. Ankstesnėje historiografijoje šis, vienas esminių pomirtinio pasaulio suvokimo bei laidosenos raidos klausimų, spręstas atsargiau. Tiek tarpukario, tiek ir sovietinių laikų archeologinėje historiografijoje, skirtoje viduramžių epochai, kremacijos tradicijų pabaiga nėra griežtai apibrėžta. Juo labiau ji nesiejama su konkrečiomis dato-

mis. Dažniausia nuostata yra ta, kad degintiniai kapai rytų Lietuvoje vyravo iki pat istorinių laikų³ arba iki XII–XIII a.⁴ XIV a. laidosena aiškiau neapibūdinama. Nėra konkretumo šiuo klausimu ir pastarųjų metų darbuose. Plačioje akademikės Reginos Volkaitės-Kulikauskienės monografijoje, skirtoje Lietuvos valstybės priešaušrio laikotarpiui, minima, kad „Nuo to laiko jie (degintiniai kapai) tampa vyraujančia laidojimo forma iki pat XIII–XIV a.“, kitame puslapyje rašoma, kad „Iki XIII a. vyravę pilkapiiai išnyksta kartu su kremacija.“⁵ Kaip buvo laidojami mirusieji rytų Lietuvoje XIII, o ypač XIV a., lieka neaišku. Matyt, toks autorių atsargumas sukonkretinant šio laikmečio laidoseną nulemtas gerai datuotų to meto laidojimo paminklų stygiaus.

Nors archeologiniai faktai ir fragmentiški, dalis autorių visuotinį mirusiųjų deginimo paprotį nukelia į XIV a. pabaigą ir bando jį pagrįsti menamai tuo metu egzistavusiomis ideologinėmis nuostatomis: „Tai (kūrinių deginimas) buvo tiesiog opozicija aplinkiniams krikščioniškiems kraštams <...>“, „<...> didžioji šio proceso (lietuvių tautos konsolidavimosi) dalis vyko vietinėje terpėje, atkakliai kovojant su visokiausiomis kaimynų įtakomis“⁶. Čia kyla klausimas, ar iš viso nėra per-

³ Alseikaitė-Gimbutienė M. Pagoniškos laidojimo apeigos Lietuvoje. In: Gimtasai Kraštas. Šiauliai, 1943, p. 63.

⁴ Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius R. Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961, p. 390.

⁵ Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuva valstybės priešaušriu. Vilnius, 2001, p. 172, 175.

⁶ Zabiela G. Laidosena pagoniškoje Lietuvoje. In: Lietuvos archeologija. Vilnius, 1998, t. 15, p. 368.

¹ Zabiela G. Laidosena pagoniškoje Lietuvoje. In: Lietuvos archeologija. Vilnius, 1998, t. 15, p. 351–379.

² Vaitkevičienė D., Vaitkevičius V. XIII a. Lietuvos valstybės religijos bruožai. In: Lietuvos archeologija. Vilnius, 2001, t. 21, p. 312.

vertinamas XIII–XIV a. tautos mentalitetas. Anot autorių, tautos savasties ir reikalingumo ją išsaugoti idėjos, apskritai tautinės savimonės lygmuo, gimęs švietėjiškoje epochoje ir ypač išpopuliarintas romantizmo krypties autorių, XIV a. Lietuvoje buvo gyvenimo norma ir netgi ginklas kovojant su priešiškais kaimynais. Manytume, kad to meto gyventojų ideologinės nuostatos yra be galo platus ir iki šiol neišsemtas klausimas. Remtis jomis konkrečiu atveju, apibrėžiant mirusiųjų deginimo papročio išnykimo priežastingumą, šiuo metu yra per drąsu. Kur kas tikslingiau būtų analizuoti Lietuvą kaip kultūrų bei religijų sandūros regioną, kalbėti apie terpę ir galimybę tame laikmetyje egzistuoti seniesiems baltų tikėjimams ir papročiams. Esminis keltnas šiuo atveju klausimas būtų – kiek šioje situacijoje baltų papročiai ir tikėjimai liko nepakitę ir kokios pozicijos buvo užleistos krikščioniško pasaulio pasaulėžiūrai. Tokiame kontekste reikėtų ieškoti ir laidosenos papročių kaitos priežasčių, kurias lemia ne menama vietinė ideologinė rezistencija, o vidinės socialinės-ekonominės raidos ir bendraeuropiniai procesai. Juk griautinių kapų pasirodymas ankstyvajame Rytų Lietuvos pilkapių kultūros etape (III–V a.) nesiejamas su krikščionybės plėtra Romos imperijos provincijose.

Vargu ar oficialų Lietuvos krikštą galima vertinti tik kaip vienintelę pasaulėžiūros, taigi ir laidosenos papročių kaitos priežastį. Krikščionybės įvedimas gali būti suprantamas ir kaip istorinis faktas, nulemtas viso komplekso ankstyvesnių tiek vidinių, tiek išorinių veiksnių. Juk rytų Lietuvos istorinė situacija bei geopolitinė terpė buvo pakankamai palanki krikščionybei plisti jau Mindaugo valdymo laikais. Todėl oficialaus krikšto 1387 metais aktas turėtų būti vertinamas ne tik kaip vėlesnių krikščioniškojo pasaulio įtakų priežastis, bet taip pat ir kaip ankstesnių procesų padarinys. Tokia pati krikščionybės santykio su vietine pagoniškąja kultūra eiga konstatuota kaimyninėse slavų žemėse. Akademikas B. Rybakovas, analizuodamas krikščionybės, taigi ir krikščioniškų laidosenos papročių plitimą Rusijoje, procesų priežastingumo svarbą taikliai apibūdino primindamas dažną loginę klaidą: „post hoc, ergo propter hoc“ (po to, vadinausi, dėl to). Taigi pasekmė nebūtinai turi būti tiesioginis ir vienintelis priežasties padarinys. Šia tiesa reikėtų vadovautis įvertinant pagoniškojo baltų bei krikščioniškojo pasaulių santykio ir laidosenos raidą.

Aptariamame straipsnyje apibūdinant laidoseną Lietuvoje XIII–XIV a. remiamasi istoriniais šaltiniais. Teigiama, jog: „Tokių šaltinių yra 8“ ir kad „Tad pagal rašytinių šaltinių duomenis tarsi viskas ir aišku: lietuviai pagonys savo mirusiuosius degino.“⁷ Amžininkų šaltinių, menančių mirusiųjų laidojimo apeigas, yra kiek daugiau – 13⁸. Tačiau viskas, ypač kalbant apie rytų Lietuvą, yra toli gražu neaišku. Sugrupavus amžininkų užrašytas žinias apie mirusiųjų deginimo paprotį baltuose geografiškai, aiškėja, kad vargu ar galime šį regioną vertinti vienareikšmiškai. Krinta į akis akivaizdūs šaltinių, kalbančių apie Prūsiją ir Kuršą bei Lietuvą, skirtumai. Visų pirma aiški kaimynų dėmesio disproporcija akcentuojant mirusiųjų deginimo paprotį, kaip pagonybės simbolį. Vakarų kronikininkai nepraleisdavo progos paminėti šios, jų manymu, barbariškos tradicijos, o rusų metraštininkai tyli, lyg nieko nebūtų buvę. Tik Ipatijaus metraštyje, siekiant diskredituoti Mindaugą kaip melagingą krikščionį, nedetalizuojant užsimenama apie mirusiųjų deginimą. Kad po mirties buvo sudeginti didieji kunigaikščiai Gediminas (Vytenis?), Algirdas ir Kęstutis, taip pat sužinome iš vakarų kronikininkų. Vadinasi, lietuvių ir kaimyninių slavų pomirtinio pasaulio suvokimo bei laidosenos tradicijų santykis gal ir nebuvęs toks aštrus kaip vakarų baltų ir kaimynų katalikų. Kita vertus, tiek vakarų katalikai, tiek rytų pravoslavai yra krikščionys. Mirusiųjų deginimo paprotys turėtų būti vienodai svetimas ir nepriimtinas tiek vieniems, tiek kitiems. Matyt, istorinių šaltinių pobūdis bei gausa nulemti ne jų autorių, o pačių baltų pomirtinio pasaulio suvokimo bei laidosenos papročių skirtingumo. Tai mums byloja ir patys šaltiniai. Visi mirusiųjų deginimo papročio liudininkai Prūsijoje bei Kurše šį paprotį aprašo kaip visuotinį. Jau IX a. pabaigos keliautojo Wulfstano pranešime rašoma, kad buvo deginami tiek kilmingi, tiek ir ne. Kad buvo deginami įvairių socialinių sluoksnių nariai, žinome ir iš XIV a. vidurio Petro Dusburbiečio Kronikos. Tuo tarpu visiškai kitokio pobūdžio yra šaltiniai, kalbantys apie mirusiųjų deginimo pa-

⁷ Zabiela G. Laidosena pagoniškoje Lietuvoje. In: Lietuvos archeologija. Vilnius, 1998, t. 15, p. 355.

⁸ Vėlius G. Istoriniai šaltiniai apie mirusiųjų deginimo paprotį Lietuvoje, išimtyt ar taisyklė? In: Lituania. Vilnius, 2001, nr. 1(45), p. 65–72.

protį Lietuvoje. Iš esmės jų turime tik vieną ir tą nepakankamai patikimą. Tai – Ipatijaus metraštis. Kiti šaltiniai apie lietuvių laidosenos papročius apskritai nekalba. Iš jų mes sužinome tik kaip buvo laidojami didieji Lietuvos kunigaikščiai, t. y. kalbama apie konkrečius aukščiausios karinės bei politinės valdžios asmenis. Tačiau tai dar nereiškia, kad po mirties buvo deginami visų socialinių sluoksnių atstovai. Paprotys skirtingų socialinių sluoksnių žmones laidoti skirtingu būdu indoeuropietiškoje tradicijoje buvo žinomas ir anksčiau. Tokiu atveju karių luomo atstovai dažniausiai sudeginami, o žemdirbių – laidojami nedeginti. Šiame kontekste labai svarbi garsioji legenda apie kunigaikštį Šventaragį. Manoma, kad kunigaikštis nesukūrė mirusiųjų deginimo papročio, tačiau šias apeigas reformavo, įsteigė kultą, vyravusį valdančioje Lietuvos dinastijoje⁹. Tuo likusi visuomenės dalis eliminuojama, o mirusiųjų deginimo teisė paliekama tik išrinktiesiems. Kalbant apie vakarų baltų bei lietuvių religinių pažiūrų ypatybes reikėtų akcentuoti nežinomo autoriaus „Pasaulio aprašymą“ (1255–1260). Manoma, kad autorius buvo dominikonų arba pranciškonų vienuolis, misionierius baltų kraštuose. Jis pats pažymi, kad buvo ir Mindaugo karūnavime. Įdomu tai, ką misionierius pastebi ir akcentuoja prūsiose (Semba) ir ką Lietuvoje. Dėmesys atkreipiamas į tai, kad prūsai atlikdavo daug įvairių būrimų, o mirusiuosius degindavo, tuo tarpu lietuviai jotvingiai ir nalšėnai lengvai pakrikštijami, kadangi nuo pat vystyklų yra auklėjami krikščionių auklių. Autorius žemes aprašo iš misionieriaus pozicijų. Žemaitija jam kraštas, kur niekas neskelbė Dievo žodžio be kalavijo. Taigi vienuolis, norėdamas trumpai apibūdinti matytas žemes, pabrėžia mirusiųjų deginimo papročio, kaip pagonybės simbolio, buvimą prūsiose, o apie Lietuvą kalba kaip apie visai palankų krikščionims kraštą. Kad lietuviai degintų mirusiuosius, nemini ne tik pasaulietiniai šaltiniai. Jei oficialiajai bažnyčiai būtų tekę susidurti su kremacijos papročiais 1387 metais, tai, be abejo, būtų užfiksuota bažnytinės dokumentacijos aktuose. Tačiau, kiek žinome, Jogailai Lietuvoje teko kovoti tik su šventais stabais ir tai be didelio vargo.

Išvadą, kad lietuviai mirusiuosius degino iki pat ofi-

⁹ Топоров В. Н. Заметки по похоронной обрядности. In: Балто-славянские исследования. Москва, 1987, с. 28–30.

cialaus Lietuvos krikšto, žinoma, bandoma pagrįsti ir archeologiniais duomenimis. Tiesa, tos pačios valstybės sudėtyje buvusių, bet mirusiųjų nedegintų žiemgalių, latgalių ir jotvingių klausimas lyg ir apeinamas. Straipsnio, analizuojančio ir apibendrinančio laidoseną pagoniškoje Lietuvoje (XIII–XIV a.) autorius G. Zabiela to laikmečio kapinynus suskirsto į keturis tipus: žemaičių, aukštaičių, dzūkų ir lietuvių. Pastarųjų šiaurės rytinė riba autoriaus pateiktame žemėlapyje beveik siekia Polocką¹⁰. Kiek žinome, Rytų Lietuvos pilkapių kultūros teritorija buvo kur kas kuklesnė. Lietuvos etninės ribos rytuose problematika sulaukė specialios lenkų istoriko J. Ochmanskio studijos, kurioje plačiai išnagrinėta problemos istoriografija, panaudoti archeologiniai, istoriniai, lingvistiniai ir kiti šaltiniai. Matyt, šia argumentuota studija reikėtų remtis nustatant rytinę lietuvių gyvento arealo ribą.

Apžvelgsime, kokiais paminklais remdamasis autorius apibrėžė XIII–XIV amžių lietuvių kapinynų arealą. Vienas degintinis kapas buvo aptiktas Liepiniškių (Utenos r.) senkapyje. Tačiau be įkapių, taigi tiksliau nedatuotinas. Kita vieta, kur nurodoma buvus degintinių kapinyną, yra Gėliogaliai (Molėtų r.). Čia dar 1924 metais aptiktas sidabrinų papuošalų lobis bei du puodai. Sunku pasakyti, kuo remiantis lobia radimvietė įvardijama kaip XIII–XIV a. kapinynas. Juo labiau kad žvalgant lobia radimo vietą jokių laidojimo paminklo požymių neaptikta. Tad sieti šio paminklo su laidosena nėra jokio pagrindo. Trečias paminklas su degintiniais kapais nurodomas Kazlaucų kaimo (Baltarusija, Vitebsko sr., Miorų r.) kapinyne. Čia aptikti 7 griautiniai ir 2 degintiniai kapai. Tačiau pastarieji be įkapių. Taigi, matyt, šie du degintiniai, neturintys jokio inventoriaus, beje, tyrimų autorių datuoti X–XII a., kapai leido XIII–XIV a. lietuvių kapinynų arealą išplėsti iki teritorijų, kurios buvo baltiškos nebent tik Dnepro-Dauguvos kultūros laikais. Tai ir yra visi autoriaus pateikti archeologiniai duomenys, kurie neva iliustruoja lietuvių laidoseną XIII–XIV a. Būtent jais remiantis teigiama, kad lietuviai degino mirusiuosius iki 1387 m. Manome, kad nekyla abejonių, jog tokioms išvadoms daryti šių duomenų aiškiai nepakanka. Juo labiau jais re-

¹⁰ Zabiela G. Laidosena pagoniškoje Lietuvoje. In: Lietuvos archeologija. Vilnius, 1998, t. 15, p. 369, 6 pav.

miantis nevertėtų braižyti XIII–XIV a. lietuvių kapinynų arealo ribų. Dalis paminklų, kur buvo aptikti aptariamojo laikotarpio degintiniai kapai, autoriaus liko nepaminėti. Dar P. Rykovas aprašo prie Markinėnų dvaro (Gardino sritis, Ašmenos r.) jo tyrinėtą plokštinių kapinyną su degintiniais kapais, kur dalis įkapių galėjo siekti XIII–XIV a. sandūrą. Tikrai vėlyvų degintinių kapų aptikta periferinėse lietuvių gentinio junginio arealo srityse. Latvijoje, ties Kraslavos ir Daugpilio rajonų riba, Augustiniškių ir Slutiškių senkapiuose aptikta net XV a. pradžios degintinių kapų. Šiose teritorijose gyvenę latgaliai mirusiųjų nedegino. Taigi pastarieji kapai tiek laidosenos forma, tiek kai kurių radinių tipais traktuotini kaip lietuvių palikimas¹¹. Vėlgi periferiniame Rytų Lietuvos pilkapių kultūros rajone, prie Ašmeneco kaimo (Gardino sritis, Smurgainių r.) tyrinėtas vėliausias kol kas žinomas pilkapis su degintiniais kapais¹². Matyt, ankstyvajame Lietuvos valstybės kūrimosi etape labiau nutolusiuose nuo pagrindinių centrų kraštuose pagoniški papročiai mirusiųjų laidoti sudegintus išlieka kiek ilgiau. Vis dėlto apibendrinus šiuos skurdžius duomenis apie vėlyviausius degintinius kapus kažin ar galima teigti, kad kremacijos paprotys rytų Lietuvoje buvo vienintelis ir visuotinai įsigalėjęs iki pat oficialaus krašto krikšto.

Nekyla abejonių, kad vėlyviausi pilkapijai su degintiniais kapais geriausiai atveju datuoti XIII a., paskui pilkapių pylimo tradicijos atsiskyta. Įdomu tai, kad maždaug tuo pačiu metu nyksta pilkapių pylimo tradicija Rusios teritorijoje. Ar Lietuvoje mirusieji kremuoti ir vėliau, lieka diskusijų klausimas. Kaimyninėse rusų teritorijose, plintant krikščionybei, kremacijos papročių atsiskyta gana greitai, X–XI a. sandūroje, nors ir toliau, iki XIII a. imtinai, laidota pilkapiuose. Čia nėra degintinių plokštinių kapinynų. Galbūt ir lietuvių apgyventose teritorijose porą šimtmečių vėliau vykę šie laidosenos tradicijų kaitos procesai buvo panašūs. Kaip esame minėję anksčiau, neabejotinų kapinynų su degintiniais kapais, datuotinių XIV a., beveik neturime. Kyla abejonių, ar išties visi gana gausiai tyrinėti griau-

tiniai senkapijai rytų Lietuvoje yra tokie vėlyvi ir priskirtini laikotarpiui tik po 1387 metų. Daugelio šių senkapių medžiaga datuojama pradedant XIV a. pabaiga ir baigiant XVI–XVII a. ar net dar vėlesniais laikais. Tačiau XIV a. datuotų kapų nušimtis juose būna neproporcingai didelis. Susidaro įspūdis, kad iškart po oficialaus Lietuvos krikšto 1387 metais gyventojai kaipmat atsisakė taip neva iki tol puoselėtų kremacijos papročių. Vos 13 metų laikotarpiui tenka neproporcingai didelis kapų ir kapinynų skaičius. Manytume, kad dalį griautinių kapų senkapiuose vis dėlto reikėtų datuoti kiek ankstesniu laikotarpiu, bent jau XIV a.

Šiuo metu numizmatinėje literatūroje įsitvirtino nuomonė, kad pirmosios vietinės monetos kaldintos iškart po krikšto 1387 metais. Taigi jų turėtų būti aptinkama ankstyviausiuose griautiniuose kapuose. Tačiau dažniausiai šios monetos aptinkamos ne ankstyviausiuose, o kiek vėlesniuose ir apskritai įkapių neturtinguose kapuose. Turtingiausi ir chronologiškai ankstyviausi kapai dažniausiai yra bemonečiai (Sarių (Švenčionių r.) senkapyje kapai Nr. 4, 25, 31, 39; Skrebinų (Jonavos r.) – kapai Nr. 134, 153; Diktarų (Anykščių r.) – Nr. 28, 35, 79, Ažugirių (Utenos r.) senkapyje – kapai Nr. 9, 24, 25 ir t. t.). Išskirtinis šių griautinių kapų turtingumas ir monetų nebuvimas juose perša mintį, kad tai yra ikimonetinio laikotarpio palaidojimai, taigi datuoti laikotarpiu iki 1387 metų – oficialiai dar pagoniškos Lietuvos laikais.

Visgi nepaisant jau išdėstytų faktų teigiama: „Atrodo, kad vis dėlto čia (rytų Lietuvoje) lietuviai savo mirusiųjų laidavo sudegintus plokštiniuose kapinynuose.“¹³ Kadangi besąlygiškai laikomasi nuostatos, kad tik degintiniai kapai yra vietinės pagoniškos kultūros palikimas, o visi griautiniai kapai yra slavų, tyrinėtasis XIII–XIV a. Kernavės miesto kapinynas automatiškai priskiriamas pastarųjų kategorijai. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad kapinynas aptiktas buvusio Kriveikiškių kaimo teritorijoje. Kaimo pavadinimą, kartu ir kapinyną, bandoma susieti su slavų gentimi krivičiais. Panašiai senesniais laikais bandyta kildinti ir Kreivosios pi-

¹¹ Берга Т. Литовские элементы в кладбищах Августинишки и Слутинишки XIV–начала XVII века. In: Lietuvos Archeologija. Vilnius, 2001, t. 21, p. 429.

¹² Зайковский Э. М. Исследование Восточно литовского кургана 13 века с кремацией у д. Ашмянец. In: Lietuvos Archeologija. Vilnius, 2001, t. 21, p. 419.

¹³ Zabiela G. Laidosena pagoniškoje Lietuvoje. In: Lietuvos archeologija. Vilnius, 1998, t. 15, p. 358.

lies pavadinimą Vilniuje. Idėja apie krivičius – Vilniaus įkūrėjus vis dar pasitaiko baltarusiškoje istoriografijoje. Tačiau krivičių gentys yra chronologiškai ankstesnis darinys. XII–XIII a. riboje gentinius rytų slavų vardus galutinai išstumia bendras Rusios pavadinimas. Istoriniai šaltiniai krivičius paskutinį kartą mini 1162 metais. Be to, Kernavės kapinyno radiniai tipologiškai neturi nieko bendra su krivičių dirbiniais. Apskritai sieti Kernavės kapinyną su kažkokia nedidele čia gyvenusia sveitimšalių bendruomenės dalimi yra nelogiška. Pats paminklo dydis ir kapų skaičius jame rodo, kad čia palaidoti Kernavės miesto gyventojai plačiąja prasme. Teiginys, kad kapinynas yra slaviškas tokiu atveju prilygsta teiginiui, kad ir pats miestas yra slavų. Spėjama, kad Kernavės baltiškasis kapinynas buvęs į šiaurę nuo miesto, kur dar XX a. pirmojoje pusėje buvo aptinkama degintinių papuošalų liekanų. Tiesa, šį paminklą autorius skiria pietų Lietuvos jotvingišku paminklų grupei¹⁴ arba tos pačios XIII–XIV a. pietų Lietuvos dzūkų palikimui¹⁵. Nors dar tame pačiame straipsnyje apie Kernavę kalbama ir kaip apie rytų Lietuvos regioną¹⁶, kuris nubraižytoje schemoje yra lietuvių kapinynų teritorijos ribose. Neneigiamas, kad Kernavės kapinynas, kaip ir pats miestas, yra būdingas viduramžiams politinis darinys. Tačiau G. Zabiela straipsnyje lietuviams vietos jame kaip ir nelieka.

Kernavės-Kriveikiškių kapinyną taip pat bandoma įvardyti kaip slavišką, nes: „Plačiau nenagrinėjant gana sudėtingų etninės interpretacijos dalykų reikia pa-

sakyti tik tiek, kad Kernavės-Kriveikiškių kapinyno medžiaga labai skiriasi nuo kitų panašių viduramžių Lietuvos kapinynų.“¹⁷ Sutinkame, kad medžiaga skiriasi. Tačiau lygiai tiek, kiek ir patys paminklai. Kodėl vietinės kaimo bendruomenės kapų inventoriai turėtų būti tokie patys kaip ir viduramžių miesto? Vadovaujantis tokiu principu, turėtume atsakyti visų garsųjų lobių (Stakliškės, Gėliogaliai) lietuviškumo, mat juose, greta baltiškų, aptiktas nemažas procentas galbūt ne vietinės kilmės dirbinių. Vis dėlto manytume, kad viduramžių miesto kultūrą ir jos lygmenį reikia vertinti ne vietinio gentinio junginio lygmenyje, o bendraeuropiniame miestietiškos civilizacijos kontekste. Turėtume didžiulius tų pačių įvežtinių ir prabangių, kad ir ne vietinės kilmės, dirbinių gausa paminkluose užuot viską nihilistiškai neigę ir nurašę kaimynų naudai. Tokių pat „netradicinių“, „nevietinių“, „ne mūsų“ dirbinių aptinkama labai plataus geografinio regiono miestų kultūrinuose sluoksniuose, bet nekyla rimtesnių mokslinių polemikų etninės jų priklausomybės klausimais.

G. Zabiela labai teisingai pastebi, kad „Iki šiol Rusios įtaka Lietuvos valstybės kūrimuisi nebuvo deramai mokliškai įvertinta – tyrinėjimai buvo pakeičiami propagandiniais teiginiais apie nuo amžių buvusią tautų draugystę.“¹⁸ Tęsdami šią autoriaus mintį turime pažymėti, kad nebuvo pakankamai įvertinta pasaulėžiūrų tolerancija, vedanti prie tikėjimų sinkretizmo, pasireiškiančio net konservatyviausių papročių sferoje – laidosenoje.

¹⁴ Zabiela G. Laidosena pagoniškoje Lietuvoje. In: Lietuvos archeologija. Vilnius, 1998, t. 15, p. 365, 4 pav.

¹⁵ Ten pat, p. 369, 6 pav.

¹⁶ Ten pat, p. 356.

¹⁷ Ten pat, p. 356.

¹⁸ Ten pat, p. 356.